«یه‌کی تورکستان» نك قاپاتیلیشی

استانبولده‌ن آلدیغمز معلومانگه کوره «یه‌کی تورکستان» مجموعه‌مز حکومت قاراری بویونجا قاپاتیلمشدر. 1927نجی ییلی چیقا باشلاغان «یه‌کی تورکستان» تورکستان ملی بایراغینی یورتیمز خارجنده برنجی دفعه کوتره‌رکه‌ن مجموعه‌مز ایدی.

«یه‌کی تورکستان» تورکستان ملی استقلال مفکوره‌سینی وه عصری تورکچیلك فکرینی تارقاتیش ایله برابر تورکستان وه آناتولی تورکله‌ری آراسنده‌کی ییل وه حرث بیرلیگی اطرافنده بویوك خدمتلر قیلیب کیلگه‌ن ایدی...

«یه‌کی تورکستان» قاپاتیلدی!

یاشاسون تورکستان ملی استقلالینی!
یاشاسون بوتون تورکله‌رنك حرثی بیرلیگی!

•

«اودلو یورت» وه «بیلدیریش» نك قاپاتیلیشی

استانبولده آذربایجان استقلالچی وه ملتچیله‌ری طرفنده‌ن چیقاریلماقدا بولغان «اودلو یورت» ایله «بیلدیریش» رفیقله‌رمزده حکومت قارار ایله قاپاتیلمشلاردر.

باشقارما.

یاش تورکستان

تورکستان ملی استقلال مفکوره‌سینی تارقاتوچی آیلق مجموعه

باش محرری: چوقای اوغلی مصطفی

1920نجی یلنك دیماغیدان چیقا باشلاغان || نوبابر (ایکنجی تشرین) 1931 || سانه 24

روس دیکتاتورلغی بایرامی بز اوچون ملی بر ماتم کونیدر

شو نوبابر (ایکنجی تشرین) آیینك 7 سنده روس بولشه‌ویکله‌ری اوز حکمرانلقلارینك 14نجی ییل دونومینی بایرام ایتب اوتکیزدیلر، بو طنطنه‌لی بایرامنك بز تورکستانلیلر اوچون ملی بر ماتم کونی ایکه‌نلکی حقنده آیریجا سویلیب اوتوروشکه حاجت یوق.

خلقمز اوستیکه مسلط بولغان قانلی دیکتاتورانك کیچمیش اون اوچ ییللق دوریني کوز آلدیدان کیچرسه‌کز، اونك قاندای دهشتلر بله‌ن اورالغان، بوروکه‌للیکنی تصوردن هم عاجز قالاسز.

روس بولشه‌ویکله‌رینك انقلاب نامیغا قیلغان قانلی تجربه‌له‌رنده‌ن آشکی کوب ضرر کوزکه‌ن بیر شیهه‌سز بزنك یورتمز تورکستان‌در.

روس بولشه‌ویکله‌ری باشدا نیمه‌له‌ر وعد ایتمه‌دیلر!

Abdulvahap Kara

اونلەر خلقلەرنك اوز مقدراتلارینی تعین ایتش حقلەرینی حتی روسیەدەن آیریلوب مستقل دولت قورا آلیشلارینی قبول وە وعد ایتدیلەر.

حالبوکە تورکستاندە ایش باشیغا کیچوب آلیر آلماش، ترکستانلیلەرنی اولکە مرکزی اورەلەریکە قاتناشترماق ایستەمەدیکلەرینی سویلەدیلەر. (3 نجی تورکستان شورالاری قورولتایی قارارلارسان).

روس بولشەویکلەری چارلق زماننده زور بلەن تارتوب آلینیب روس مهاجرلەریکە یاپلاشتریلغان یرلەرینی قایتاروب بیرمشی وعد ایتدیلەر.

حالبوکە اوزلەری ایشده چارلق زماننده گیدەن دها کوب مهاجر کیتریب هەر طرفکە تولدیروب یرلەشترمەکدەدرلەر.

اونلەر دین وە ملی مؤسسەلەرکە حرمت، رعایت ایتشنی وعد ایتدیلەر. حالبوکە ایش باشیغا کیچوب آلماج «خداسزلق»نی چیقاردیلار. «دین زهر» دیب خلقنی دیندارلق روحیکا قارشو کوچلەب وە اونك مسجدلەرینی بوزوب خراب ایتدیلەر. مسجد وە بوتون ملی مؤسسەلەر حقنده ایشلەمەکن چیرکینلك قالدیرمادیلار. ملی بولغان هەر بر نەرسەنی منع ایتدیلەر.

خلقلەرنك برادرلکینی یاراتشی وعد ایتدیکلەری حالدا خلقلەر آراسندا دیاده، ملی کورولەکن دوشمانچیلقلارینی یاراتدیلار.

«دیا جتق» قوروشی وعد ایتب، حقیقی جهنمنی یاراتوب قویدیلار. بو جهنمنك عذابینی تارتوچی گناهکارلارده بزنك معصوم خلقمزدر.

قیزیل موسقوانك 14 بیللق دیکتاتوراسی تورکستانزنی 50 سنەلك چارلق دوریدەن دە آغیرراق، شدتلیراق قیلیب روسیەکە باغلادی.

بز چارلق روسیەسیکە قارشو کورەشەرکەن عینی روسیەنك قانلی بولشەویکلەری دیکتاتوراسی آستیغا توشوب قالدق. دیمك اوندەن قوتولوب ئەلەنکی کە، قاردان قوتولوب یامورغا یولوقدوق.

موسقوا بولشەویکلەرینك قانلی دیکتاتوراسی 14 یاشیغان آیاق

باسدی. بو قیسقاغنە مدت ایچنده قانلی روس بولشەویکلەرینك ظلمی وە حیوانی معاملەسی آستندا یوقالغان تورکستانلیلەرنك سانی یوزدن ساویتلار اتفاقی قومونیست فرقەسی اعضاسی ساشدان ایکی اوچ دفعە آرتیقدر.

اگر بو ظالم موسقوا بولشەویکلەری طرفندەن قیرلغان تورکستانلیلەرنك قانینی بر آراغا توپلاش امکانی بولسایدی، لەیلی او بلند هیکلی اوستندەن توروب بو معصوم خلق قانندان توپکوچە سیمیریش ایچون بوینینی ایگیشکەدە مجبور بولماس ایدی.

اگر دە تورکستاندەکی فلاکتزدە آتا-آنالارنك فریاد وە قیچقیریشلاری قونیغی توپلایدرغان بر امکان تاپیلسایدی، شبهسز قانلی «قرەمل» (*) نك قالین دیوارلاری بوەالاتوب سارای ایچندەکی قومیسار وە چەکیسلەرنی کومەر ایدی.

تورکستانلی آتا، خاتون وە همشیرەلەرنك کوز یاشلاری شبهسز ستالین باشدا بولغان حالدە موسقوانك بوتون قانخور قومیسارلارینی غرق ایتەرلك بر سیل، بر طوفان تشکیل ایتەر ایدی.

عجبا، بزنی بو قانلی روس دیکتاتورلرینك ظلمندەن قورتاراجاق بر کوچ بارمی؟ بولسا، اوقایدا؟ بزنی نە بوکەك تاووش یلەن سویلەنکەن سوزلەر وە نەدە مجوع، مقالەلەری قورتارا آلادرلار. بز اوچون هەر نەرسەدەن آول ملی برلیکمزنی ساقلاش، اونی کوچەیتیریش وە ملی شعورنی قوتلاندیریش کیرەك.

بونك اوستیکە اوزبك کبی موسقوا دیکتاتوراسیغا قارشو کورەشمەکدە بولغان قافقاسیا خلقلاری، اوقراینا، ایدیل-اورال وە قریم ملی مجادلە قوتلاری بلەن براەشوب جبهەمزنی کوچەیتش کیرەك.

بو خلقلەر بلەن حقیقی وە سیقی بر برلك تشکیل ایتیب عمومی دوشمانغا قارشو قوتلی بر جبهە قورمازساق نە اونلەر وە نەدە بزلەر اوچون قورتولوش امکانی بار.

*) «قرەمل» ساویت حکومتنك موسقوادا کی رەسمی سارایدر.

Abdulvahap Kara

آخاق شو قافقاسیا، اوقراینا، ایدیل - اورال وه قریم ملی قوانلاری،
بلەن برگه بولغان حرکتمزنك بزی قورتولوش یاروغلغیغا چیقارا آلیشیغی
بورت هەم چیندەکی بوتون تورکستانلیلەرنك قطعی بیلیشلەری کیرەك.
اونگچون شو قانلی روس بولشەویزم دیکتاتوراسی بایرامی وه یزم
عمومی ملی ماتم کونی مناسبتیله

«یاشاسین تورکستان، قافقاسیا، اوقراینا، ایدیل - اورال وه
قریم ملی قوتلەرینك برلەشکەن جبهەسی»

دیگەن شعارنی بر دها تکرارلات کیتمه کچی بولامز.

* * *

1916 نچی ییلغی ملی قوزغالیش حقنده بولشەویکلەر یالغانی

شو ییل 1916 نچی ییل قوزغالیشیغا 15 ییل تولادر. 16 نچی ییلغی حیبان «خوقند مختاریتی» وه «یاشماچیلق حرکتی» ایله بر قاتاردا روس استیلاسی آستنداکی ملی حرکات دورینز تاریخینك آنگی مهم حادثەلرندەن بریدر.

مەنه شو 16 نچی ییل قوزغالانیغا 15 ییل تولوشی تورکستان ساویت مطبوعاتندا بر قانچا مقالەلرنك چیقیشیغا سبب بولدی.

بو مقالەلرنك دیبەرلك بوتونیسی 16 نچی ییل وقەسینك حقیقی رنك وه روحینی اورگەرتوب کورسەتمك میلی یلەن خسته‌دولار.

بو 16 نچی ییلی قوزغالانیغك («مختاریت» وه «یاشماچیلق حرکتلەری» ندە بولغانی کبی) آنگی جالب دقت صفتی نه ایدی؟ بو سوآلغا «16 نچی ییلی قوزغالانی عمومی ملی بر حرکت ایدی» دیگەندەن باشقا بر جواب بولا آلماس. اوندە صنفی کورەش روحندەن أثرده یوق ایدی. بوندای بر نەرسه بولادا آلماس ایدی.

تورکستاندە یوتون خلق طبقەلرینی اوزی طبیعیکه برلەشترکەن چارلق روسیەسینك عمومی سیاستندەن قطع نظر، تورکستانلیلەرنی جبهه ایتلەریکه چاقیرغان بویروقنك اوزی ملتنك هیئت عمومیسیکه قارشو بر روحده ایدی. 25. VI. 1916 تاریخندەچقان چار بویروغی اوزی هیچ بر صنف آیرماسی قویماسدان «یوتون تورکستانلیلەرنی جبهەدەکی ایتلەرگه «مردیکارلکگه» چاقیرار ایدی. بو فلاکت، نهلکه یوتون تورکستان خلقیغا برابر «عمومی ایدی.

حقیقی مارقسیزم مفهومندە صنفی کورەش مسئلەسی تورکستاندە یوق وه بولادا آلماس ایدی. اوندای بر نەرسه ایدی‌دە یوق.

صنفی کورەش ملی صنایعی انکشاف ایتمش، سیاسی، اجتماعی وه اقتصادی منفعتی بر بریکه قارشو - قارشو تورکەن ملی بورژوآ وه ملی بیرولەتار صنفلەری بولغان ملی مستقل دولتلەر دائره‌سنده کنه تمکندر.

بوندای شرائط چارلق روسیەسی زماننده تورکستاندە یوق ایدی. اونگچون دە او یرده حقیقی تورکستانلیلەر ایچنده صنفی کورەشنك بولیش امکانی دە یوق ایدی

ذاتاً موصقوا بولشەویکلەری اوقتو بر انقلابنك باشندا یاتی تورکستانلیلەرنی انقلابی حکومت آدارەلەریکه قویماقلا (1917 نچی ییل نوبابرنده بولغان تورکستان ساویتلارینك 3 نچی قورولتایی قارارلاریغا باقیلسین.) اوز خالتانه مستملکەچیلك سیاستلەرینی تورکستانلیلەردەن بیرولەتار صنفی یوقلیغی یردەسی آرقاسندا باشیرماقچی بولادیلارمی؟

شالوا ئەلیاوا بوندەن اوچ کنه ییل آول ساویتلار اتفاقی مرکزی اجرا قومیتەسی متریندەن «تورکستانده بیرولەتار صنفی آکلاشیلماسدان بر نەرسەدر دیمك وه او یرده ملی بیرولەتارسز بیرولەتار دیکتاتوراسی قورولماللغی» سویلەمەکله عین فکرنی تأکید ایتمەدیمی؟ (ساویتلار اتفاقی اجرا قومیتەسینك 1928 نچی ییل دەقار آیندا توپلانغن IV سسیەسی مصیطەلەریکه باقیلسین).

Abdulvahap Kara

تورکستانده اوقتوبر انقلابی باشندا بولماغان، بو کون ده یوق بولغان پرولەتار صنفی 16 نجی یىل قاپیردان چیقىب قالدی؟

ایدی 16 نجی یىل عصابنی تیکشیروچی بولشەویك یازوچیلاری ایسه مەنه شو غایت طبیعی وه منطقی حقیقتگه قارشو تەرسەلەر یازوب اوتورەدرلەر.

بولشەویك مطبوعاتندا بو مسئله که داثر کوپ گنه ماقەریال بار. میکلاشەوسکی (Miklaşevski)، ئەوگەنی فەدوروف (Evgeni Fedoroff)، کوزمین (Kuzmin)، مەینتسکی (Menitski) کبی حقیقی روس بولشەویکلەری ده بوتون جهد وه غیرتلەریگه رغماً 16 نجی یىل عصابنده تورکستان خلقی آراسندا صنفی کورەش ایزلەرندەن هیچ بر تەرسه تاپا آلماغانلار ایدی.

بولشەویکلك پردەسی آرقاسندان گاه وقت تورکستانلیلك روحی کوروبوب تورەدرگان تورار ریسقول اوغلی گنه ایمەس، 16 نجی یىل عصابنی تیکشیروچی حقیقی روس بولشەویك محررلەری ده بو قوزغالانك روسیه وه روسلقغا قارشو عمومی ملی بر حرکت بولمالیغینی انکار ایتمه آلماغانلار.

ایدی روس پرولەتاری دیکتاتورا سینك 14 نجی یىلنده گنه گالوزو (aluzo) آصلی بر یسی باشدا بولغانی حالدا بر قاچا بولشەویك یازوچیلاری بو قادار آیدین بر حقیقت وه واضح هدم کوچی فاکتلارغا قارشو 16 نجی یىل عصابنك صنفی بر قوزغالان بولغانینی ادعا ایتوب یازا باشلامیلار، اونلەر تورکستان دهقانلاری وه ملی پرولەتار صنفی نك روس مهاجر موژیکی وه روس پرولەتاری یلەن برلکده برلەشکەن روس وه تورکستانلی بورژوآزی صنفیگه قارشو کورەشکەنلیکنی سویلەیدرلەر.

روس موژیکی وه روس پرولەتارینك 16 یىل قوزغالانندا تورکستان دهقانلارینك چاریزمگه قارشو کورەشنده یاردەمچیلك قیلغانلقلارینی ادعا ایتمەك یالغوز حقیقتنی انکار ایتیشدەن گنه عبارت بولماسدان، انصافسز چاسیغا یالغانی اویلاب چیقاریش بولادر.

آولا تورکستانده روس مهاجر موژیکی وه روس ایشچیسی نه دیه گەدر؟

روسیه ده هەر بر حق وه حقوقدەن محروم ولغان روس موژیکی بزده تورکستانده تاه حقوقلی بر بیك ایدی. یوزتەرنك آلگی یاخشی، اوتومبل بیرلەری اولار اوچون آیریلغان ایدی. اولارنك شیاسی، مالی یوقالسا بز جوابگر ایدك. 1916 یىلغی «عصیان ترخومی» چار حکومتینك تورکستانده کی شو موژیك سیاسی نتیجەسیده خلقمز ارەسیده پیدا بولغان ایدی. ایدی روس بولشەویکلەری تورکستان باشلارینك مەسیگه مهاجر موژیکلەرنك چار حکومتینك مستملکه، چیلك سیاستیگه بر آلت حق قوربان بولمالقلاری فکریی زور یلەن تولدیرماقچی بولادرلار. بولشەویکلەرنك بو سویله دیکلەری حقیقتگه برتوتلای قارشودر. بالعکس روس موژیکلەری تورکستانده روسیه مستملکه سیاستینك اساس عاملی وه فاکتوری ایدیلەر.

روس موژیکی روسیەده چارلق سیستەمینك علیهتده ایدی، تورکستانده ایسه او چارلق سیستەمی وه سیاستینك آلگی حرارتلی وه حقیقی مدافعی ایدی. او باشقا تورلو برلا آلماس ایدی. چونکه او چار حکومتینك تورکستانده کی تویراق سیاستندەن توارق صورتده استفاده ایتەر ایدی.

اگر روس موژیکی چارلق روسیەسینك مستملکەچیلك سیاستیگه «کناهیز بر قورال» حتی «قوربان» بولغان بولسایدی چار حکومتینك یوقالیشندان سوکی او مستملکه سیاستنك بوتون ثمرەلرندەن وار کیچیب، هیچ بولمغاندا تورکستان خلقی یلەن آلگلاشیش وه یاقین مناسبت تأسیس ایتش بولارینی قیدیرار ایدی.

حالبوکه حقیقتده نیچه کورەمز؟ بوبی بیلمەك اوچون بولشەویکلەرنك سنالین دوریگه قدر بولغان اوز یازو، اثرلەرینی اوقوب کوریگز. تورکستان انقلاب تأریخینی یازوچی بولشەویك تأریخچیسی کەئورکی - فاروف «فیبرال انقلابندەن باشلاب روس موژیکی تورکستان

Abdulvahap Kara

قیتلاق وه آوولاریی اوز چوته‌کی کبی بیلدی باشلادی » (*) دیدر.

بو شو ساقاروف 1920 ییل بولوب اوتکه‌ن X فرقه قوروراتایتده « یدی سو حقتده توپلاقلان استاتیستیقلارغا کوره روس مهاجرلرینی بیرینك یوزده 33 دن یوزده 70 گه قوه‌ریلگه‌لنگینی » سویله‌یدر (طبیعی بو اوسیش تورکستان دهقانلاری بیری حسابتده‌لدر.)

دمیتری فورمانوف (Dimitri Furmanov) دیگه‌ن باشقا بر بولشه‌ویك محرری « میله‌ژ » (Miatej = « قوزغالان ») آدلی، بوتون ساویتلار اتفاقده، بالخاصه تورکستانده شهرت قازانش بر آثرنده روس مهاجرلرینك تورکستانلیلرگه قاراشینی کوزل وه آچی اسلوبده تصویر ایتیب بیرمدر (**). بو کتابده روس مهاجرلرینك تورکستان دهقانلاریغا حقیقی مستملکه‌چیلك کوزی بلن باقیشلاری وه حیوانی معامله‌لرینك اوتونیانه‌س منظره‌لری یه‌ك بلیغ وه آچیق بر صورتده تصویر ایتیلمشدر.

ایمدی بر آزدا روس ایتچیسی، روس پرولەتارینك آلمان وشمیت وه اوتك تورکستان یرقسوللاریغا قاراشینی کزدون کیچیره‌لیك. بولار برگه عمومیتله خلقنرگه قاندای کوز بلن قاراییرلار؟

بو گا جواب اوچون کوب اوزاقلارغا باروب یوروش کیره‌ك ایمس، اوقتوبر انقلابینك تورکستانده‌کی باش دوره‌لریگه دائر یازغان بوتون بولشه‌ویك محرراری « اوقتوبر انقلابینك تورکستانده مستملکه‌چیلك روحتده بولغانلیغی » یازادولار.

باقیندا اورتا آسیا بیوروسنده‌کی موسقوا بولشه‌ویکه‌رینك آیسله‌دیکه‌ری مشهور لەنین مکتوبی (« باش تورکستان » نك 23 نجی نومروسیگه باقیلسین) نك اوزی تورکستانده‌کی روس بولشه‌ویکه‌رینك آچیقدان آچیق مستملکه‌چیلك سیاسی یوروتکه‌لکه‌ری مناسبتیله یازیلغان ایمس ایدی؟

ساویت حکومتی دوورنده مستملکه‌چیلك قیلغان روس ایتچیسینك

(*) گ. ساقاروف نك « مستملکه انقلابی » دیگه‌ن آثرینك 62 نجی بتیگه باقلسین.

(**) روسچه یله‌درگه‌ن بوتون تورکستانلیلرگه بو کتابی دقت بلن اوقوب چیقتلاریی توصیه ایتمز.

چارلق زمانده موندان باشقاچا بولیشی أمکانی وه احتمالی بارمی؟ روس ایتچیله‌ری چارلق روسیه‌سینك مستملکه‌چیلك سیاستنده اساس عاملارداندیر وه اولار تورکستان خلقینك ایزیلیب تالانیشندا چار حکومتی بلەن برگه مسئوله‌در.

مه‌نه شو تورکستانلیله‌رنك بیریی تارتوب آلوب، قانیی سوزگان روس موژیکیی، مستملکه‌چیلك حیوانی معامله قیلیشدا قوروپاکین پولیسی وه ژاندارماسندان هیچ بر آیرمسی یوقلغان روس ایتچیسی موسقوا بولشه‌ویکه‌ری بوکون تورکستان دهقانلارینك دوستی، منفقی قیلیب کورسه‌تیشکه تیریشه‌در‌لر. سوگی رمالارداگی 10 نجی ییل قوزغالانی اوستنده بوورنیلگه تیکشیریشله‌ردده شو مستملکه‌چیلك روحتده‌کی روس مهاجر موژیکی وه روس ایتچیسی « بوریله‌ریی » بویاب « تورکستان قوزولاری » شکلنده کورسه‌تمك میل کوروتوب تورمدر.

ایشتك آنگی قیزیق بیری شوندەکه ایمدیکه قدر « 10 نجی ییل قوزغالانی روسیه‌ده روسلاقفا قارشو عمومی ملی بر حرکت ایدی ». « روس مهاجرلری منفقی بلەن تورکستان دهقانلاری منفقی بر بریگه ضد ایدی » دیب یازغانلارنك هدفی « تار ملتچی؟؟ » « شووینیست » دیب قارالاندیلار. بو قارالاتوچیلار اچنده‌ن آیدیگه قدر اوز فکرلرینی تابوب اوزینك باگلیشقالیغی اعتراف ایتب تومه قیلغان بر کشه کیشی چیقدی. اوده آیدیگی قیرغیزستان باشلوقلارداندان عبد الرحمان‌در، بو کیشی « پراوْدا وستوکا » غازیتاسینك 10 سه‌تابر نومروسنده یازیلیب چیقغان بر مکتوبنده اوزینك 1020 نجی ییل چیقغان بر مقاله‌سنده‌کی « 16 نجی ییل قوزغالانی تورکستانك عمومی ملی بر حرکتی ایدی »

دیگه‌ن فکرینی « باگلیش » دیب یازب اوتوروبدر.

بایاقیش عبد الرحمان! ستالین بلك قیزیل یالدالاری قامچیسی آستندا عمومیتله وه بالخاصه مستملکه لەرده انقلابی حرکاتنك تکامل وه انکشاف حقتده‌کی لەنین نظریه‌سینی‌ده اوتوتوب قویغان. لەنین‌نك بو نظریه‌سنچه

Abdulvahap Kara

«هر زمان مستملکه‌لەردەکی انقلاب حرکتلەرینك عمومی قارافتەرینی حائز بولیشی کیرەکلیکی، بوندای امیر مملکتلەردە بوتون ملتنك صنف آیرماسی قوپماسدان برکل حالتدا عمومی دوشمانا دیمەك حاکم ملتکه قارشو کورەشکەملکەرینی، بوندای خلقلەرینك اور آرالارندا صنف آیرماسی کورەشکەرینی، مستملکەچی، ایرچی ملتنك دە منفعتلەرینی آیرماسدان اونك هیئت عمومیەسیکه قارشو کورەشدە بولمالیدر» اونوتوب قویغان.

16 نجی ییلی قوزغالانی تورکستان ملی انقلابینك برنجی پایەسی ایدی وە او عمومیتله روسلق وە روسیەکه قارشو ایدی.

مستملکەلەردەکی عمومی ملی انقلاب حرکتینی ملی پرولەتار صنفی انقلابی حالینا ئیلەشتریش اوچون یەنه لەنین عقیدەسی بویونچا «او ملت ایچنده صنفی قورولوش وە کورەشنك متکامل بر حالنا کیلکەن بولیشی کیرەك» ایدیکه بوده تورکستانده یوقدی. ایکنجیدەن «ایزیلمش وە ایزمش ملتلەرینك پرولەتار صنفلەری آراسندا دوستلق وە قارداشلق مناسباتینك یارالیلغان بولیشی لازم» ایدیکه بو شرائط تورکستانده نه چارلق زماندا وە نەده لەنین ساغ ایکەن بار ایدی وە نەده بوکون بار. یورتمز تورکستانلا زور بلەن موسقواغا باغلی تونولکونچه روس پرولەتاری ایله تورکستان ملی پرولەتارینك آراسندا یاقینلق، دوستلق امکانی هیچ یوق وە بولا آلماس.

بولشەویك پالماچیلغی لەنینك انقلاب حقندەکی نظریەسینی دە بوزوب توروبدر.

1916 نجی ییلی قوزغالانی تورکستانك روسیە وە عمومیتله روسلقا قارشو عمومی ملی چیقیشی ایدی.

بو حقیقتنی پاشیرا آلیش روس بولشەویکلەریکه بوکونکه‌جه میسر بولماغان وە هیچ بر زمان میسر بولمایدرغان بر نەرسەدر.

چوقای اوغلی مصطفی.

تورکستانده 10 نجی ییلغی قوزغالیش

(باشی اوتکەن سانده)

10 نجی ییلی قوزغالاینك اك شدتلی قسمی تورکستانك یدی‌سو ولایتنده — کوچه‌یه آهالی ایچنده چیقمتدر. اونکچونکه یدی‌سو حادثەلەری اوستنده آیروجا توختاب اوتیشنی فائدەسز تاپمایمز.

تورکستانك تورلو دائرەلەرنده ایول آیندا بولوب اوتکەن توپالانلاری یدی‌سوده آوغوستده‌که آلاولانماغا باشلادی.

یدی‌سو والیسی فولپاوم ایول باشندا چیقارغان بر بیانامەسنده اوز طرفندەن اعلان ایتیلکەن «جارآرامەسی»نك یرلی «پولس» وە آقساقللار تامانندان «آلقیشلار بلەن» (!!) قارشولانوب برآن آرل فعالیتکه کیچیش طلب ایتیلکەنلیکینی یازسادا حادثەنك سوء گراکی انکشافی وە اطرافدەن کیلکەن خبرلەر بو حسن قبولنك گەنرال فولپاوم «جنابلاری»نك یاردانچیسی، مأمورلەر طرفندەن گنه بولوب بونك خلقنك قاراشی بلەن هیچ بر مناسبتی بولماغانلیغینی کورسەتەدر. یدی‌سوده خلق کتلەسی بو آلدرغان ایشچیلەرنك توغریدەن توغری سوغوش میدانیکه یوباریلوب قیریلاجاغی فکرنده بولغان. لاشمان خبری چقارجیقماس یرنی، ملکنی، آیکیلیغی تاشلاب مالندەن‌دە آلا یلکەن قدرینی آلوب خنای حدودینی کیچیب کیتشنی اویلاب، او یولنی توتکەن ایللەر کوب گنه بولدی. ذاتاً تورریاتکین‌دە فولپاوم‌که یازغان بر آمرنده «داخلده آسایش تأمین ایتیلگونچه یرلیلەردەن ختیا کوچو فکریکه توشکەنلەرگه مانع بولماگز» دیدر.

بوتون ایول آیی غیر معین مذبذب هیجاندەن عبارت بولغان حادثه آوغوست باشلارندا آجیق عصیان شکلینی آلدی. بو حادثەنك چیقشینی آولدەن کورگەن وە یاخود اوز منفعتلەری اوچون اونی

Abdulvahap Kara

چیقاروب کوچه‌یه‌ریشگه حرکت ایشه‌گه‌ده بولغان روس اداره‌لری بو آرالقدا کیچکه‌ن قرشی اوز حاضرلقلاری لوجون اغطی سورنده اشغاده ایتدیلر. ایشه‌ر بو حاضرلقلار، ایشه‌رده حادثه باشلاناندان سوگراگی حربی حرکت بری تاشکنده ایکنچیسی آلدآناده اوتورگه‌ن قوروپاتکین وه قولپاوم کبی ایکی مشهور سوغوش یله‌رمه‌لری طرفده‌ن اداره ایتیلدی.

یدی‌سوده قوزغالان باشلاناتلیغی خبری چیقارچیقماس تاشکنده‌ن یارداملچی عسکری کوچله‌ر یوباریلدی. قوروپاتکین قولپاومگه یاپلغان بر یوبوروشده اوزینی آلغ آزیندا کونده ایکی تابقر تیلگراف یله‌ن خبرلر ایتوب توریشنی سوره‌یدر. رسمی ایر راندان آجیق کوروروب تورادرگه بو ایکی فاجور کمه‌رال بونون قاتلی یلانلاریی آولده‌ن اوز آرا حاضرلاب قویلان یو- اماتلار. یدی سوده‌گی بونون تار داوانلار تعیین وه تحکیم ایتیلوب عصیانچیلارنی بو داوانلارغا طرف سیقیشتریش وه اوالری بو یرلرده یره‌تیره‌ر تونوب قیریش حتی بو ایکی کمه‌رالنك اوز آرا مذاکره‌ده قولانغان اصطلاحلاری یله‌ن ایتکه‌نده اوداوه‌لار اعالیسنك «که‌کلیك» کبی قیریلیشی حاضرلانوب قویولغان ایدی.

بو ایکی کمه‌رالنك کورگه‌ن آلغ جدی تدبیرلرینه‌ن بری ممکن قدر تیزلك یله‌ن یدی‌سوده‌گی عسکری کوچله‌رنك آرتیر- یلیشی بولغانی کبی ایکنچیسی‌ده او طرفله‌رده‌گی مهاجر روس اعالینی تیشنده‌ن تیرناغیغا قدر قوراللاندیریش ایدی. نوبالان باشلار باشلاماس بر طرفده‌ن تاشکند ایکنچی طرفده‌ن «سه‌مه‌ی» ده‌ن عسکری کوچله‌ر یوباریلنوسی ایدی.

«قولپاوم» اوزینك برنچی مراجعتله‌رنده‌ن بریسنده قوروپاتکین ده‌ن تیزلك یله‌ن 2000 میلیق وه مناسب مقداره اوق یوباریشنی سوره‌یدر. طبیعی بو مراجعت درحال آشیقچاسی یله‌ن یریگه یتریلدی.

کمه‌رال قوروپاتکین قولپاوم‌گه یوبارغان تلیماتلارنده روس مهاجرلرینی قوراللاندیریش وه عمومیتله قوزغالانغا قارشو کو- رولدورگه‌ن تدبیرلر حقده کوب‌که شایان دقت نرسه‌لر سو- یله‌یدر. او «یرلیلر عصیانی یاتیریش اوچون حرکت ایتدرگه‌ن روس اهالینك حیات وه مالینی امنیت آستیغا آلیش آلغ مهم وظیفه- گزدر» دیگه‌نده‌ن سوك روس مهاجرلرینی قوراللاندیریش مسئله- سگه کیچوب «مهاجرلرنی اوتلو وه اوتسز هر تورلو قوراللار یله‌ن قوراللاندیریگز. بونون روس اهالیگه سریست قورال تاتیش حقی بریلسین.» بوندان تاشقاری احتیاط کوچله‌رده‌ن بر قسمینی توپلاشغادا آذن بیرگه‌نلیگینی سویله‌گه‌نده‌ن سوك سوغوش پوردونوش یلانینی اوزون اوزادی تفصیلاتی یله‌ن کورسه‌تده‌ر.

قوروپاتکین اوز تلیماتینك بر بیرنده یرلی خلقنك اوز آرا یولغان قبیله‌وی وه باشقا منازعه‌لرنده‌ن استفاده ایتشنی اونوتمه‌سلك کیره‌کلیگنی کورسه‌تو «شبهه‌سز بزگه صادق یولغان ایل وه آوللاردا باردر. اولار عصیانچیلرگه قارشو یوباریلسین» دیدر.

یالغز یدی‌سونك که ایمه‌س، بونون اولکه‌مك آلغ شدتلی قوز- غالانی پیشه‌ك قضاسنده کوتاریلدی. پیشه‌ك خلقی قوزغالان کو- تارار. کوتارماس مشهور جاتای‌خان اولادنده‌ن ماتاب شاده‌مان باتری خان کوتاردی. بوله‌ر آز بر زمان ایچنده قاراقول وه‌جارکند قضالرینی اهالیسنی‌ده اوز یانلاریغا تارتوب آلدیلار. بو آرادا عصیان یدی‌سو، سیردریا وه فرغانه ولایتله‌رینی بیرله‌شترگه‌ن یورچه‌گی تونوب اوتورگه‌ن قیرغیز تورکله‌ری ایچنده عمومی بر شکل آلدی. عصیانچیلر سلاحلاندیریلمش روس قیشلاقلاریغا هجوم ایتوب قورال وه مالارینی آلوب کیتدیلر. روس مهاجرلریگه حکومت طرفده‌ن یوباریلماقدا یولغان سلاحلارنی تونوب آلدیلار. بو سورله آنچاکه قورالنی قولغا توشوروب آلغان قوزغالانچیلار اوزله‌رینی کوچلی حس ایتده باشلادیلار. پیشه‌ك اطرافی اهالیسی 13 نچی آوغوست

Abdulvahap Kara

کونی بویوك بر قافله حالندا توقماق شهرینی آلیش اوچون حرکت ایتدیلر. فقط روس حکومتی توقماقنی دها آول کوب‌کنه سلاح وه عسکری قوت بلهن تولدیروب قویمان ایدی. روس کوچلهری قوزغالانچیلار بلهن قارشولاشقاندا شهرده‌کی عصیان بلهن علاقه‌سی بولماغان سلاحسز تورکستانلی تجارلارنی تویلاب اوك قانارغا تو. زوب اوزلهری اوتلهرنك آرقاسندا تورووب آتماق کهبی غیری‌انسانی تدبیرلهر، خیله‌لهر قوللانماقدا ایدیلهر. قارشوسندا سلاحسز، گناهسز اوز قارداشینی کورکهن قوزغالانچی‌دا سلاح آتیشدان چیکنمهك مجبوریتنده ایدی. خلاصه‌سی تورلو دسیسه وه تورلو تیرهك سوکنده روس حکومتی کوچلهری قوزغالانچیلارنی چیکلیشکه مجبور ایتدیلهر. عینی تاریخلهرده ایسیق کول اطرافی اهالیسی‌ده بویوك بر مغلوبیتکه اوچرادیلار. هر طرفده بربرینی تعقیب ایتکهن مغلوبیتلهر قوزغالانچیلار صفینی یهنهده آرتیغراق بوزدی. اوتلهر داغینق حالدا هر طرفکه، اکثریتله یوقاریدا کور. دیکمز، قوروپاتکین وه قولباوم پلاتندا حاضرلانغان استقامتلهرده قاچیشماق مجبوریتنده قالدیلار. بو آندان جزا دسته‌لهرینك قوزغا. لانچیلارنی تعقیب وه عصیان بلهن علاقه‌دار وه علاقه‌سز بوتون یدی‌سو اهالیسینی جزالاندیریش حرکتی باشلاندی. عاصیلارنك «کهکلیك» کهبی قیریلماقدا بولغانی بر طرفده تورسون تنج خلق چومالی کهبی ایزیلیب تاپتالماقدا ایدی.

ایشهر عصیان باشلانماسدان آول، ایشهر عصیانك موفقیتسز چیقیشی نتیجه‌سنده خنای تویراغیغا قاچوب اونکهن اهالینك حالی‌ده سوك درجه‌ده آچینارلق ایدی. آزماز قالغان مالاری یوقالش، تالانمش آك اصغری جانی احتیاج وسائطلهن‌ده محروم بر حالدا ایدیلهر. حتی بو قدر قانلی ظلم وه تهدورنی کوروب تورهرکهن ایچلهرندهن تورکستان تویراغیغا قاچوب کیلیشنی تجربه ایتوجیلهر هم بولدی. روس أداره‌لهری بولسا بو هر بر وسائطلهن محروم،

چاره‌سز اهالیلهن اوز یورتیکه قاچوب کیلیش اوچون کلی مقداره تضمینات ایشه‌دیلهر.

اوکتابر آیندا قوروپاتکین یدی‌سوکه سیاحت ایتدی. او بو سیاحتی اثناسنده سویله‌که‌ن نقلهرینك برنده «باش بوریلهرنك مطلق توتیلیشی کیرهك. ایش قوی سورولهریکه کیلکهنده اونلهرنی عفو ایتمش هم ممکن. طبیعی کوب‌که روس قانینی توککهن بیشیهك قضاسینك تاغلق قسملهری بلهن قاراقول قضاسی یوزتیندهن خارجدر. او یرلهرنك اهالیسی آقیتدیقلاری روس قانینك کوبلکی سبتنده جزالاندیریلاجاقلار... ایسیق کول بویلاری وه که‌بهده‌سی بوتونلای یرلی اهالی قولندان آلنادر. بو دائره‌لهرنك یرلی اهالیسی نارین تاغلارینك ایچ طرفلهریکه سورولهجه‌کدر. مهنه اوز یورت وه ملکه‌رندهن محروم ایتیلیش کهبی بو شدتلی جزالار اونلهرکه اوزلهرینی تانتسا کیرهك» دیدر.

او زمانك آك موتوق استاتیستیق منبعلهریکه نظراً یدی‌سونك تورلو دائره‌لهرنده یرلی خلقنك عصیاندهن آولکی وه 17 نجی ایل غینوار سانلاری آراسنداکی فرق قویوداغیجا کورسه‌تیله‌در:

آلا-آتا قضاسنده	قوزغالانلاغا	4.347	عائله،	17 نجی یلی غینوارنده	2.415	عائله
جارکند	»	»	16.096	» »	»	4.378
پیشیهك	»	»	27.831	» »	»	11.518
قاراقول	»	»	34.509	» »	»	8.847
له‌پسی	»	»	7.071	» »	»	3.629

بو حسابکه کوره قاریشیقلق وه جزا دسته‌لهری حرکاتی أثناسنده، شو قدر قسقاکه بر مدت ایچنده یدی‌سو اهالیسندهن عموماً 270632 جان آزالغان.

یدی‌سو اهالیسنك خوجالق جهتندهن یوقاتقانلاری یهنهده آغیرراقدر. بو تالانلارنك قاندای بولغانلیغنی قولباوم اوز رسمی راپورلارنده آچیقدان‌آچیق یازوب، حساب کورسه‌توب اوتوره‌در. بو قانخورنك یرلی آوول وه ایللهرنك مالاریغی تارتوب آلوب

Abdulvahap Kara

روس مهاجرلەریگە پایلاشترغانی کوب واقع بولمشدر. قولباوم اوز رایورلارینك بریسنده قاراقول داڤرەسنده حکومت حسابیگه خلقگه آلتمان 3 یوز میگ، «توچقارچی»ده یوز آیللی میگدەن زیاده، توقماقده یەنه بو قدر مال بارلیغنی یازادر. طبیعی بونلەن تالاندان آرتوب خزینه حسابیگه یازیلغانلاریدر.

یەنه او زمان استانیستقلاری بیرلیلەرنك تورلو مال جلسەرنده کوردیکلەری ضررلەر نسبتینی شوندای کورسەتەدرلەر:

نفسلار	سانی	میگیر (قارامال)	توه	اوتلاق مال	اوزتا حسابله
آق ـ آتا	یوزده 10,31	7,01	10,6	9,14 —	یوزده 9,83
جارکنه	» 78,59	63,93	89,19	81,55 —	» 79,09
پیشەك	» 42,18	34,04	51,08	52,43 —	» 43,94
قاراقول	» 75,61	63,27	81,71	81,15 —	» 77,91
ایسی	» 7,92	7,43	7,1	13,03 —	» 10,77

بوندان باشقا تورکستانلیلەرنك کلی مقدارده ایکینجیلەری‌ده یرکده قالمش وه قسماً حکومت وەیا روس مهاجرلەری طرفدەن توپلاوب آتمش، قسماًده بوتونلای جوروب محو اولمشدر.

تورکستانك هەر طرفنی قاپلاغان وه تورکستانلیلەر اوچون کلی ثروت وه یوز میگلەرچه جانگه اوتورگەن 16 نجی یلغی قوزغالاندا روسلەردەن آولوب یارالانانلار 2,325 کیشی‌در. 1384 کیشی‌ده دەره‌کسز یوقالغان. کورەش، جزا دسته‌لەری حرکاتی وه سوگرادان اوزونچه زمان دوام ایتکەن تەرور اتاسنده قیریلغانلار بشمەس ایمش کەبی عصیان یاتیریلغاندان سوك میگلەرچه تورکستانلی محکمه‌گه یریلوب 350 کیشی اعدام وه میگلەرچه‌سی سورگون، قاماق کەبی تورلو جزالارغا محکوم ایتیلدیلەر.

بوتون تورکستانده او جمله‌دەن یدی‌سوده قوزغالانچیلار «کەکلیك کەبی» قیریلدیلار. عصیان کوبدەن یاتیریلغان بولسادا بو قیرغین چارلق هیولاسینك متعفن میتی چیقاریلوب آتیلغاندان سوگرا «دەموقراتیق» موقت حکومتی حتی «دانائیتیرور»،

«خلاصکار» ساویت حکومتی دورلەنده دوام ایتدی. (بو حقده ایکنجی دها مناسب بر یرده).

چارلق حکومتی ظاهرده عصیانی موفقیت بلەن یاتیرغان بولوب کوروندی ایسەده حقیقتده ایش بوندای ایمەس ایدی. آوغری تورکستانلیلەر ظاهرده بو قوزغالاندان کوندیکلەری مقصدلەریگه ایریشه آلمادیلار، یورتلەرینی روس ظلمندەن قوتقاروب آلمادیلار. فقط بوگا قارشو هەر بر تورکستانلینك ذهنده‌گی قورتولوش فکری وه روس حاکمیتیگه قارشو نفرت حسی 16 نجی یلی قوزغالانی بلەن آك تیتیق وه آیەین شکلینی آلدی. بردهاتورکستانلیلەر بوندای حرکتلەرنك بر برلك وه بر انتظام آستدا ولیشی کیره کلیکینی برآزدا آچیق کورمش وه آکلامش بولدیلار. دینەك تورکستانلیلەر بو حرکتلەری بلەن اوز یورتلەرنده‌گی روس حکمرانلیغیگه اورولادرغان آك کوچلیسنی اوردیلەر. چارلق هیولاسینی اوز اوموزلەرنده‌دەن ایرغیتوب آتماقلا قورتولوش حرکتی وه ملی تشکیلات یولندا آك جانلی آدیملارینی آتا باشلادیلار. اونگچون بو کونگی ملی مجادلەمزنك پایراقچیلاری بولغان 16 نجی یلغی شهیدلەرینی حرمتلەرله ایسلەمك، اونلەرنك روحیگه فاتحه اوقوماق هەر بر تورکستان استقلالچیسینك ملی وظیفەسیدر. تیمور اوغلی

* * *

بولشەویکچه آقارتو

خلقلارنی آقارتیشغا خدمت ایتوچی مطبوعات، السانیتك رفاهی اوچون ایجاد ایتلگەن تەختیك کشفیاتی، رادیو چهازلاری ساویت مملکتنده السالق سماعتندەن باشقا بر مقصدگه خدمت ایتمەکدەدر. عصر حاضر کشفیاتنی ساویت روسیەسنده یوندەی بوزوق قوللانیش (سوء استعمال) روس قومیتلەرینك اخلاق توبەنلیگندەن کیلەدر. لەنینغراد رادیو استانسیونندەن ساویت مملکتینك هەر تامانیغا

Abdulvahap Kara

تارقاتماقدا بولغان خبرلەر ، سوڭ زمانلار آینوقسا آلمانلارنك نظر دقتینی اوزیکه کوب تارتا باشلادی . روسچه آ گلابدرغان بعضی آلمانلار لەینغراد رادیو استاسیونندەن شوندەی خبرلەرنی ایشیتکەنلەر :

« آلمانیادا Brüning رهبرلکی آستندا فاپیتالیست حکومتی وه اونك ظالمانه پولیس تەروری دوام ایتەدر . آلمان پولیسلاری کوچەلەردە ایشچیلەرنی اوچرەتسەلەر ایستەر قومونیست ، ایستەر فرقەسز بولسون ، سیبز اونلەرنی کەلتەکلەب بوغازلاب تاشلایدرلار . آلمان ملی سوسیالیستلاری دا ظالم پولیسلارنك هەر دائم یاردەمچیسیدرلەر . بونلەر هەم بر یردە بر ایشچینی توسەتدەن کوروب قالسالار در حال اولدیرەدرلەر . . . آلمانیادا شدتلی آچلق بار . آروق آوقات تاپیلمایدر . بر لوقا ئەکەك تیشلەتش اوچون هیچ کیمنك پولی یوق . بونون ایشچیلەر بالاك آیاق کیزەدرلەر . . . » (بەرلیندە چیقادرغان Deutsche Allgemeine Zeitung" نك 20. 8. 31 نسخەسندەکی « ساویت رادیو استاسیوینك اوتانماس یالغانچیلیغی » (Freche Lügen der Sowjetsender) باشلقی بولومیغا قارالسین .)

ساویت روسیەنك اسیرلەرندەن بولغان بایاقیش تورکستان خلقی هەم چیت اولکەلەردە بولوب تورکان بوتون حادثەلەرنی یالغانچیلقدا رەقورد قازانغان لەینغراد رادیو استاسیونندەن وه ساویت مطبوعاتندان ایشیتمەك بختسزلغندا قالمشدر .

ساویت مملکتندە حقیقتکه اویغەکان یاکلیش خبرلەرنك تارقالیشندا یالغانچی روس سیاحلارینك دە بویوك رولاری باردر . « قیزیل اوزبیکستان » مخبرلەرندەن جورەقول دیکەن بریسی تورکستاندەن قریمغا سیاحت ایتەرکەن بولدا ، موسقوادا ، نموز باشندا گویا آوروپانی کیزیب کیلکەن Sergey Tretyakof نامندەکی بر روس یازوچیسینك معروضەسینی تیکلەیدر . بو روس یازوچیسی آلمانیا ، آوستریا وه دانیمارقانغا یدی آیلق تیکشیریش سیاحتی قیلغان ایمش . بو سیاحتك یوقاریدا آتالغان اولکەلەردە کورگەنلەرندەن یالغوز آلمانیاغا قاراشلی بولومینی جورەقول

« ایکی دنیا » باشلیغی (سرلوحەسی) ایله « قیزیل اوزبیکستان » غازیتاسینك 12 نچی ایول (نموز) نسخەسندە نشر ایتمشدر . روس محیطندەن باشقا بر یرنی کورمەکان وه ساویت مطبوعاتندان باشقا بر نەرسەنی اوقوشدان بونلەنی چیتندە قالغان بایاقیش جورەقول لافاق قیلیب ملعون ترەتیاقوفنك سوزلەریکه اینانغان وه مقالەسینی اونك یالغان سوزلەری بلەن تولدیرەرك « قیزیل اوزبیکستان » اوقوچیلارینی دا آلمانیا بحرانی حقندە بولشەویکچە آقارتوغا تیریشکەن ! . . .

جورەقولنك یازیشیغا قارامادا ترەتیاقوف آلمانیا قیشلاقلارندا تراقتور دیکەن نەرسەنی کورمەکەندر . آلمان قیشلاقیلارینك آوقات مسئلەسی دە کوب قاینیرارلق بر حالدا ایمش . ترەتیاقوف آلمان قیشلاقی عائلەسینك قاندای قیین کونلەر کیچیرکەنینی اوز کوزی بلەن کورگه بیچە سویلەب بیرگان وه اونك ئەیتکه بیچە بیشی ایشکه یارارلق آلق جانلی بر عائلەنك آوقاتی توبەندە کیچەدر : آییغا بر قاداق قهوه ، کونیکه 15 قداق بیر آلماسی (پاتاتیس ، قارتوفیل) ، هافتادا بر قاداق ئەت ، آییغا بر یوت ماقارون ، هافتادا ایکی تابقیر بالیق .

آلمان قیشلاقیلاری اوز آرا « قولخوزلار » تورویش اوچون اوروتوب یاتقانلار ایمش . بارچا آلمانلارنك کوزلەری ساویت روسیەسیکه تیکیلکەندەن یالغوز بەرلینك اوزندە 15 میکدەن آشیق آلمان روسچه اورگەنەر ایمشلەر (؟) . بونون آلمانیا آلاو ایچندە ایمش ! یافیندا ساویتلار شیب کیتەجەکمش . . .

جورەقول دیکەن تورکستانك شوبتندەك قومونیستی یالغانچی ترەتیاقوفنك حقیقتکه اویغەکان سوزلەریکه یورەکدەن اینانغاندان مقالەسینی شوندەی جملەلەر بلەن بیتیرەدر :

« بو جایدا بزنك تیلەکیمز شو اورتاق ترەتیاقوف خاطرەلارینك آیریم کتاب حالندە چیقماسیدر . بونی تیزلکدە (حتی قول یازماسینی آلوب) اوزبیکچە یاسیب تارقاتیشغا « اوز نشر » (اوزبیکستان دولت نشریاتی) نك کیریشیشی کیرەك . بو تدبیر « بیلیم آوروپادا » دیب جیشلەنوچی اوزبیك

(دوامی 22 نچی بتده)

Abdulvahap Kara

Abdulvahap Kara

شوروینسئله‌ریگه «کوتوله‌گه‌ن» ضربه بولوب توشه‌جه‌ك «دیدر.

بر نیچه آی ایلگه‌ری ساویت دیکتاتوری ستالین‌نك اوزی روسیه‌نك مدینیتچه غربی آوروپا اُولکه‌له‌ریگه قارامغاندا یاریم عصر آرقادا بولغانینی اعتراف ایتمشکه‌ن وه مملکتده یالیی مجبوری اوقوتوشنی تورموشکه آشیر. ماقچی بولغان ساویت حکومتی روسیه‌نك آیگ آلفا کیتکه‌ن موسقوا ولایتینك اوزنده تورت میگ معلم وه 700 مکتب بنامی بتیشمه‌گه‌لکینی موسقوا غازیتالارندا اعلان ایتمشکه‌ن جوره‌قولنك سوگ جله‌سی اوستنده توختاب اوتوروشنك نه حاجتی بار؟

یرده بر بولشه‌ویکه‌رنك کیچه‌ـ کوندوز جاور ایدرغان یش یللق پلانیدا حاضر 2000 آلمان وه 700 آمریقالی‌نك چیت بیله‌رمه‌له‌ر صفتیله چالیشقدا بولغانلاریدی‌ده[*] بیلمه‌گان شو قیزیل محرر لافا جوره‌قولنك سوزله‌ریگه اهمیت بیرب اوتورمه‌کچی ایمه‌سمز.

بزنك بوراده ثه‌یتمه‌کچی بولغان برگنه‌له‌رسه‌مز ـ دیانك هه‌ر تامانندا خلق کتله‌سینی آقارتوغا خدمت ایتمه‌کده بولغان مطبوعاتنك وه رادیو آپاراتلاریغا اوخشاش نه‌خنیك کتفیاتینك ساویت مملکتنده خلقلارنك عمرانی وه رفاهی اوچون ایتمه‌س، موسقوانك یاراماس بر مقصدی اوچون قوللانیلماقدا بولغانینی سویله‌مه‌کدر.

روس بولشه‌ویکه‌ری بوتون مطبوعات وه عمری نه‌خنیك کتفیاتینی نوقول بولشه‌ویك روس پروپاغاندامی اوچون قوللانیب قیزیل مستملکه‌له‌رده روس پرولەتاریاتی دیکتاتورلیغینك عمرینی اوزایتریشغا اوروندیرلر.

اونگچون بز تورکستان استقلالچیلاری موسقوانك اوز مستملکه‌چیلك سیاستی قائده‌سی اوچون یوروتمه‌کده بولغان بولشه‌ویکچه آقارتیشینی‌دا ساویت حکومتینك اوتوتوله‌یه‌جه‌ك جنایتکار حرکتله‌ری قاتاریغا ساناغز.

ثوقتامش اوغلی.

(*) «Ost-Europa» مجموعه‌سینك آغوستوس نسخه‌سنده‌گی بروفه‌سور Otto Hoetzsch مقاله‌سینك «یش یللق پلان» دیگه‌ن بولومینا باقیلسین. ث. ا.

ختایدا

سوك زمانلاردا بوتون دیانك نظر دقتینی جلب ایتکه‌ن حادثه‌لرنك بری‌ده مانجوریاداگی یاپون‌ـختای توقاشمالاری بولدی. حادثه یك اهمیتسز بر مسئله‌دن چیقشدر. ایول آیدا مانجوریادا «ماقامورا» اسملی بر یاپون ضابطی اولدیریلدی. بو مسئله اوستنده یاپون وه چین حکومتله‌ری آراسندا مذاکرات باشلانمش. باشلانماس ایش اوزینك حقیقی یولیغا توشوب کیتدی، یعنی مذاکره‌لر مانجوریادا یاپون منافعینی مدافعه وه یاپون تأثیرینی کوچه‌یتریش اطرافدا جریان ایتدی.

مانجوریا نه دیمه‌کدر؟ — ختایك موقده‌ن، گیرین، هه‌ی‌لونغ‌تسه‌ن (کیانغ‌چه‌نغ) (Mukden, Cirin, Hey-lung-Tsen) اسملی اوچ شرقی ولایتی برلیکده «مانجوریا» دیب آتالادر. مانجوریانك مرکزی موقده‌ن شهریدر. «شرقی ختای» (مانجوریا) تیمیر یولی آتالغان وه چارلق روسیه‌سی طرفده‌ن سالغان تیمیر یول بو مانجوریانك اورتاسندان کیچه‌در. بو یول بویوك ختای مملکتینك ملی برلیکنی یوغماقدا بولغان بر زنجیردر.

بو مانجوریا تیمیر یولینك 800 کیلومه‌تر اوزونلیغندا بولغان جنوب قسمینی («South Mandchurian Railway») روسیه 1905 نچی یلغی مغلوبیتنده‌ن سوك یاپونیاغا ترك ایتکه‌ن ایدی. او زمان یاپونیا بو یولدان باشقا «لیاوتونغ» (Liao-tung) یاریم آطه‌سینی (پورت‌آرتور شهری بله‌ن برگه) اشغال ایتکه‌ن وه «فوریا»نك حمایه‌سینی اوز عهده‌سیگه آلغان ایدی. فوریا مانجوریانك گیرین وه موقده‌ن ولایتله‌ری بله‌ن همحدودیدر. مانجوریانك جوغرافی وضعیتی وه اونك اورتاسندان کیچکه‌ن تیمیر یولنك روسیه ایله یاپونیا قولندا بولوشی طبیعی اولاراق بو ایکی دولت آراسندا بر رقابت توغدیردی.

Abdulvahap Kara

ایکجی طرفدن تیمیر یوللار مانجوریانك اقتصادی جهتدن
تیز ترقی ایتیشیکه عامل بولدیلار. اونکچون ختاینك هر طرفدن
مهاجرلار آقینی مانجوریاغا یاغا باشلادی.

جهان سوغوشی، انقلاب وه ایچکی اوروشلر روسیه‌نی
کوچسزلندیردی. اونك مانجوریاغا نامان اومتولوشی توختادی.
ساویت حکومتی چارلق روسیه‌سینك امپیریالیست استیلاجیلك‌مه‌تود
لارینی اوزگه‌رتدی وه «انقلابی تشویقات» ایله مشغول بولدی.
اعتراف ایتیش گیرك، که بو «انقلابی مه‌تود» داغا تمرلی جیقدی.
مثلا، بولشه‌ویکلر بوندای «انقلابی مه‌تود» بلن مانجوریانك
تومشوسی موغولستانی ختایدان آیریب، او یرده ختایدان زیاده
ساویت روسیه‌سندن آیلی «موغولستان خلق جمهوریتی» قوردیلار.

مانجوریادا روس تأثیری آنجاق تیمیر یول اوزرنده قالمانیدان،
اوراده یاپونلار اوچون ایسکیده‌گی روس رقابتی قورقوسی آرتق
قالمامشدر.

یاپونلار اوز آطه‌لارندا یوغولماقدالار. اهالی کون‌گوندن
آرتماقدا. صنایع کوچیب بارادر. صنایع مالارینی ساتیش اوچون
بازار وه یاپون مهاجرلارینی کوچوروش اوچون یوش یر قیدیرا-
درلار. اونکچون یاپونیانك کوزی اوز ساحللاریا یاقین قوریا بلن
تومشوسی وه تیمیر یوللاری اوز قولندا بولنان مانجوریاغا تیکیلدی.
یاپونلار مانجوریادا صنایع یرلری آچماق اوچون حسابسز پول
صرف ایتدیلر وه او یرلرگه اوز مهاجرلارینی کتیریب یرلیله-
شتریشکه باشلادیلار. (شو کونلرده مانجوریادا 250 میکما یاقین
یاپون بار).

ختای ایچکی اوروشلرنده آقیتلغان قان سیللری ایچنده
یوغولماقدا دوام ایتمدر. 400 میلیون اهالیسی بولنان بو اولوغ
کیک اولکه ایچکی قاریشیقلارنك آلدینی آلیشدان عاجزدر.
عینی زمانده ختاینك «یاغلی»، بای قسملرینی آلوب قویمان آجنبی

دولتلرگه قارشو کوره‌تیش مجبوریتی بار. ختای حکومتی یاپونیا-
نك مانجوریادا گی حرکتلریگه قارشو تدبیرلر کورمه‌کده‌در.

یاپون عسکرلری اولدیریلگه‌ن ضابطنك جانیلارینی توتوب
جزالاندیریش بهانه‌سیله حربی توسده موقده‌ن وه بر نیچه شهر-
لرنی اشغال ایتدیلر. ختایلار بیتمرلك درجده مقاومت کورسه‌نه
آلمادیلار.

یاپون وه ختایلارنك اعضا بولوندقلاری جمعیت اقوام (ملتلر
اوپوشمه‌سی) بو وحشیانه وه معناسز قان توکوش حادثه‌سیگه قارشو
تأثیر ایته آلمای تورمدر.

مانجوریادا بولوب تورگه‌ن حرکتلر ساویت روسیه‌سینی
تهلکه‌لی بر وضعیت قارشوسندا قالدیرماقدا. بولشه‌ویکلر کوچلیرمك
بولسایدیلار، اولارنك اقتصادی احوالی بوکونکیسندن یاخشیراق
بولسایدی، شبهه‌سز ساویت حکومتی یاپون‌ختای توقاشولاریا
جدی قاتاشمای تورده آلماس ایدی. مانجوریا روسیه ایله روسیه‌نك
اوزاق شرق ولایتلری آراسنداگی «پول اوستنده» یاتقان بر اولکه
بولمانیدان، اوراده کوچلی یاپونیا یاخود وقتجه کوچسز ختاینك
حکم سوروشی ساویت حکومتی اوچون اهمیتسز بر نرسه ایمه‌سدر.

بولشه‌ویکلر 1929 نجی یلی مانجوریا تیمیر یولی اوستنده
ختای حکومتیله منافشه‌ده غیری رسمی صورتده سوغوش یورگیز-
یتدن قایتماغان ایدیلر، همده ختای حکومتینی اوزلری بلن
«دوستانه کیلیشیشکه» مجبور ایتکه‌ن ایدیلر.

بوکون بولشه‌ویکلر «جمعیت» اوتوروبدرلر. سبی یاپونیا
بلن سوغوش قیلیشدان قورقادرلار. ساویت حکومتی «بار کوچی»
ایله ختای بولشه‌ویکلریگه یاردم بریب تورویدر.

اینگلتره بحرانی

1. دنیانك آك کوچلی مملکتی سانالغان اینگلتره‌ده بوکون شدتلی

Abdulvahap Kara

بر بحران کیچیرمه‌کده، دنیا سوغیشدان سوکرا اینگلیز سنا-
یعینك اوچره‌دیکی بحران ایشسزلکنی توغدیردی. اینگلتره‌ده یللار-
دان‌بری کون‌کوندن آغیرلاشماقدا بولغان بو ایشسزلك یوکی
آستیدا ایزیلمه‌کده‌در.

بوکون بوتون دنیا آغیر بر بحران کیچیرمه‌کده‌در. بو
بحرانك سیله‌ریني سوکمی جهان محاربه‌سی توغدیردی. باشقا
دولتلرني بر طرفکه قویوب توروب بو یرده یالغز اینگلتره‌ده‌ن‌که
بحث ایتمه‌کچی بولامز.

دنیا سوغیشی اینگلتره‌نك اوز مستملکه وه مختار اولکه‌لری
(قولونیا وه دومینوله‌ری) یله‌ن بولغان اقتصادی مناسباتنی آنچاغه
ضعیفله‌ندیردی، حتی قسماً کیسدی. محاربه‌ده‌ن آول خطای اینگلیز
مالاری اوچون کیك بر بازار ایدی، پاپوپادا کوب‌که مقداردہ
اینگلیز مالی آلار ایدی. آنجاق بو مملکتلرکه ایمس قانادا،
جنوبی آفریقا اتفاقی، آوسترالیا، حتی هندستان کبی اینگلتره‌نك
اوز مختار ولایت وه مستملکه‌لری آوللاری اینگلتره‌ده‌ن آلادر.
غان مالاری اوزلری حاضرلی باشلادیلار.

اینگلتره‌ده‌کی بو بحرانك غایتده طبیعی بر یولده، غیر قابل
اجتناب بر صورتده کیلیب چیقانلغنی کورسه‌تیش اوچون بر نیچه
رقمله‌رني کیتریش کفایت ایتیدر. مثلا هندستان سوغیشقاجا اوزنده
یلدا یالغز بر میلیارد 164 میلیون یارد کمزال چیقارار ایدی(*)،
1926 میلیون یاردغا قادار 964 نجی یلی بو مقدار بر میلیارد
چیقدی. سوغشقا قادار آوسترالیا صنایعی 380 میلیون اینگلیز لیراسی
قیمتنده استحصالاتده بولونار ایدی. 1924 نجی یلی بو مبلغ 418
میلیونغا چیقدی. جنوبی آفریقا اتفاقی 1917 نجی یلی 60 میلیون
لیرالق صنایعی محصولات چیقارار ایدی. اونك استحصالاتی 1927
نجی یلی 97,8 میلیونغا کوتاریلدی. قانادانك مستقل انکشافی

بر یاردنك اوزونلغی 1/11 دمن آرقه آرتقدر.

مسئله‌سی ایسه امکانات سوك درجه‌سیکه قادار چیقشدر. بو اولکه،
لرنك صنایعی کورسه‌تیلکه‌ن تاریخلاردان بری‌ده کوب‌که آرتمش،
کوچه‌یمشدر.

اینگلتره بولسا اوز صنایعی محصولاتنی چیقاروب ساتیش
آرقاسندا پاشاب کیلمه‌کده بولغان بر مملکتدر. ایندی اونك (مثلا
خطای، روسیه کبی) خارجی بازارلارینی‌که ایمس، حتی اوز
مستملکه وه دومینولار بازارلارینی قسماً یوقاتقاندان سوکرا
اوچراکان بحرانینی ایضاح ایتیش‌ده کوب قیین بر مه‌سه ایمس.
ساتیش بازارینك تارلغی نسبتنده صنایعنك‌ده آزالیشی طبیعی ایدی.
بو یوزده‌ده ایشسزلك توغدی. استاتیستقلار اینگلیز ایشسزلری
ساینی 1025 نجی یلی یانوارنده 1307000 کورسه‌تمه‌کده ایدی.
1931 نجی یلی یانوارنده بو مقدار 2663000 که چیقان.
اینگلتره قانونی بویچه ایشسزلر محصوص فونددن (فاسادان)
یاردم آلادرلار. 2 یاریم میلیون ایشسزلر اوچون حساب ایتلوب
حاضرلانغان بو فوند شو صورتده تویلانادر: ایشچیلرنك اوزلر-
ریده‌ن تویلانغان 15 میلیون 650 میك (فونت) لیرا، مأمورلرده‌ن
13 میلیون 650 میك لیرا، دولت خزینه‌سنده‌ن 14 میلیون 850
میك لیرا، باشقا منبعلرده‌ن 400 میك لیرا، مجموعی 44 میلیون
550 میك لیرالك بویوك بر فونددر. فقط ایشسزلرکه بولنتراو
ایکه‌ن بو مبلغ غیر کافی چیقدی. شونی‌ده بیلیش کیرك، که اینگلتر-
ره‌ده یالغز ایشسزلرنك اوزی‌که ایمس، خاتون، بالاجاقالاری
هم برابر تأمین ایتیله‌درلر. مثلا بر ایشسز عمله هافادا 17 شیللینغ
یاردم آلادر. اونك خاتونی 9 شیللینغ، هر بالاسی (طبیعی،
بالاغتکه ایریشمه‌کن بالالار) اوچون 2 شیللینغ. بو حساب یله‌ن
2 بالاسی بولغان بر ایشسز عمله هافادا (17 + 9 + 2 + 2 =) 30
شیللینغ آلادر. بونی آلتون سومغا نه‌یله‌تره‌دکه‌ن بولساکز 14½
سوم قیلادر. شونی‌ده اوتونمه‌سلك کیرك، که بو بر ایشچینك بر

Abdulvahap Kara

هافا اوچون آلمایدر.

دیمك تولەكون ایشلەب قازانا آلماغان (وجەله ایشسز ه) ایشچی‌لەرده یاردەم آلادرلار. بو اساسدەن $2\frac{1}{2}$ میلیون ایشچینی تأمین ایتش اوچون فوندنك 84 میلیون لیرا بولیشی کیرەك. بو حالدا، (84 میلیوندان 44 میلیون 550 میکنی چیقارغاندا) 39450000 لیرالق بر آچیقلق بار. بونك اوستیکه جەله ایشسزلەرکه بریلکەن 35 میلیون اینگلیز لیراسینی قوشساکز ایشسزلەرکه یاردەم فوندی قاسانینك آچیقلیغی 84450000 اینگلیز لیراسینا چیقان بولادر. آلتون سومغا ئەیلەنترسەکز بو مبلغ 714 میلیون 670 میکنا سوم بولادر.

بو یتیشمەکەن مبلغی دولت حسابندەن تولدیریش لازم کیلکه. بندەن دولت بودجەسندە کەتە آچیقلق پیدا بولدی. دولتنك کیلیری چیقیمینی یکیه آلمایدرغان بولدی.

بونك اوستیکه اینگلتەرەنك آلمانیا بحرانی (دیاش تورکستان» نك 21 نجی نومریکه باقکز) یوزندەن کورکەن بویوك ضررلەرینی‌دە علاوه ایتسەکز مسئله یەنەدە آچیقراق بولادر.

مملکتدە وضعیت فوق‌العادە کیر کینلەشدی، عصبیت کوچەیدی. اینگلیز لیراسی دنیانك اینك کوچلی آقچاسی سانالوب کیلکەن. بوتون دنیادەکی بین‌الملل تجارت مناسباتینك یاریمندان کویی بو اینگلیز لیراسی حسابی بلەن یوروتیلەر ایدی. مەنه بو ماهیتدەکی آقچا — اینگلیز لیراسی — قیمتی سیلکینه باشلادی. یاردەم‌اوچون آمریقا وه فرانسەکه مراجعت مجبوریتی توغدی. بو مملکتلەردرحال اینگلتەرەکه اولا 50 میلیون، سوکرادا 100 میلیون لیرالق قرەدیت (قرض) بردیلەر. قرەدیتلەر قاندای اوینون شرائط بلەن آلنان بولسا بولسون، بوندای مسئله‌لەردە جذری چارە دیب تلقی قیلینا آلماسلار. چونکه قرضغا آلنان پوللەرنك نیز ودیا کیچ قایتاریلوب بریلیشی کیرەك. اونکچون بو تورلو یاردەم موقتی‌در. بوندای

قین وضعیتەدن چیقش اوچون باشقا تدبیرلەر کوروش کیرەکایدی. مەنه شو مسئلەنی تکشیریش اوچون ماقدونالد حکومتی بر نیچه قومیسیونلار توزدی. قومیسیون دولت خزینەسینی ایشسزلەرکه یاردەم فوندیکه بیرەدرکەن آرتوقچا سالوقدان آزاد ایتشنی لازم تاپدی. ایشسزلەرکه یاردەم قاسانینك بو آچیقلیغی‌دە قسماً ایشسزلەرکه بریلەدرکەن یاردەمنی (تخمیناً یوزدە 10) آزالتیش، ایتچیلەر وه متشبثلەرنك بو فوندکه بیرەدرکەن حصەلەرینی آرتیریش بلەن تولدیریش توشونیلەدر. ماقدونالد حکومتی هیئتی آراسندا بو مسئله اوستندە اختلاف بوز بردی. سوسیالیست حکومت اعضالارینك بر قسمی، او جملەدەن ماقدونالد، ستاودین وه توماس قومیسیون تکلیفینی قابولغا میل کورسەتدیلەر. باشقالاری، خارجه ناظری جەنلەرسون باشدا بولغانی حالدە، قومیسیون تکلیفیکه قارشو چیقدیلار. کوب ارزاماندان، آوغوستنك اورتالارندا باق، بو اختلاف آچیق بر تارتیشما شکلینی آلدی. حکومت اعضالارینك کوچیلکی استعفا ایتدی. ماقدونالد ایسه محافظەکار وه لیبرال فرقەلەری نمایندەلەرینك اشتراکی بلەن یەکی ملی حکومت» تشکیل ایتدی.

اقتصادی بحران حالندا باشلانغان بو آغیرلق اولغایوب دولت مالیەسینی‌دە ساروب آلماندان سوك سیاسی بر بحرانکه ئەیلەندی.

II. — ماقدونالد اینگلیز سوسیالیست فرقەسینك مؤسسلەرندەن وه اونك سوك کونکه قادار آلشیناغان لیدری ایدی. اوز شهوری حیاتینك بوتونیلیغی بو فرقه باشندا سوسیالیزم ایدەآلیا صرف اینکەن بوکتی، اوز فرقەسینك اکثریتی، اوزینك اینك یاقین دوستلەری وه حیاتینك بوتونیلیغی اشغال اینکەن ماضیسی بلەن آیریلیب اوتورەدر.

بوکون یالغز اینگلتەرەدە ایمەس، بوتون آوروپا سوسیالیست فرقەلەرندەکی دوستلەری ماقدونالدنی «سابقین» وه «خائن» دیب نازالاماقدالار. اونك کیچەکی سیاسی دوشمانلاری بالدوین،

Abdulvahap Kara

جه‌مه‌ر لاین، جه‌رچیل لار ماقدونالدنی کوتاروب اونك شخصنده
«اینگلیز ملی رهبری» ماهیتینی کوروب اوتوره‌درلر. عجبا بر
یاغدا «خائن» ماقدونالد، ایکنجی یاغدا «ملی رهبر» ماقدونالد تور-
که‌ن بو جیکه‌ره قایدادر؟ بو جیکه‌ره‌نی تایش هیچ قین ایمه‌مس. بو
جیکه‌ره، عمومی‌ملی منفعتله‌رده‌ن عبارتدر. ماقدونالد اوز فرقه‌سی
منافعنی، اونك سایلاو پروغراملارینی عمومی‌ملی منافعکه فدا
ایتدی. ماقدونالد اینگلیز ایشچیلری منافعینك عموم اینگلیز ملتی
وه مملکتینك سلامتی تقدیرنده‌که اساسلی مدافعه ایتلکه‌ن بولیشینی
توشوندی. او برکنه ایشچی فرقه‌سی منافعکه بوتون اینگلیز ملتی
منافعینی فدا ایتش ممکن بولماغانلغی فکرنده‌در. ماقدونالدغا کوره
عموم اینگلیز ملتی منافعی وه اونك سلامتی خارجندا آیریم صنف
وه فرقه‌لرنك آیریم منفعتلری بولا آلماس. اونك بو فکریکه قارشو
بولغان ایسکی فرقه یولداشلاری بوتونلی‌ی باشقاجا توشونه‌درلر.
اونلار اوچون ایك اول ایشچیلر منافعی، اوندن سوکرادا
عمومی‌ملی منافع دیدیکلری نه‌رسه کیله‌در.

مه‌نه، ماقدونالد، ساوه‌ن وه توماس‌نی اوز سوسیالیست فرقه
یولداشلارندان آیرادرغان جیکه‌ره بودر.

27 نجی اوقتوبرده بولوب اوتکه‌ن پارلامان سایلاولارنداکی
کوره‌ش مه‌نه شو خط اوستنده باردی. سایلاونك نتیجه‌سی ماقدو-
نالدنی حقلی چیقاردی. سوك پارلاماندا 286 اوروون توتکه‌ن
انگلتره ایشچی فرقه‌سی یه‌کی پارلاماندا یالغز 51 که اوروون
قازانا بیلدی. برکنه‌سی مستقل بولماق شرطیله بوتون ایسکی سوسیا-
لیست نیشنلرلرنك سایلاونی قازانا آلماغانلقلاری آیریجا شایان
دقتدر. ماقدونالدنك «ملی ایشچی فرقه‌سی» دیکه‌ن غروپی 13
مبعوث اوروونی قازانا بیلدی. بوکا قارشو ایسکی پارلاماندا 262
یری بولغان بالدوین‌نك محافظه‌کار فرقه‌سی 472 اوروون قازاندی.
لویدجورج‌نك لیبرال فرقه‌سی بولسا، بری ماقدونالدنك عمومی

ملی جبهه‌سی علیهنده، دیکری او ملی جبهه‌نی یاقلایدرغان بولوب
ایکی قسمکه آیریلدی. برنجی غروپنك باشلوغی لویدجورج،
ایکنجی غروپنك باشندا سه‌یمون وه ساموئل تورمه‌لر ایدی. بو-
کونکه‌جه لیبرال فرقه‌سینك نتوغلی رهبری سانالوب کیلکه‌ن
لویدجورج‌نك غروپی یالغز تورت (4) که اوروون قازاندی (لوید
جورج، اونك اوغلی، قیزی وه کویاوی). سه‌یمون وه ساموئل
غروپی ایسه 65 اوروون قازاندیلار (*).

پارلامان سایلاوندان سوك شهر اداره‌لری سایلاولاری بولدی.
بو سایلاولاردادا سوسیالیست فرقه‌سی شدتلی مغلوبیتله‌رکه‌اوجرادی.

شو حالدا دیه آلامزکه اوز فرقه یولداشلاری یله‌ن بولغان بو
تارتیشماسندا اینگلیز ملتی ماقدونالدنی یاقلادی.

اینگلتره سیاستا دنیانك ایك آلدا بولغان بر مملکتیدر. دنیا-
نك هیچ بر مملکتنده اینگلتره‌ده بولغان قادار حریت یوقدر.
هندستان مستثنا اولماق اوزره اونك بوتون مستملکه‌لری (قانادا،
جنوبی آفریقا اتحادی، آوسترالیا وه یه‌کی زه‌لاندا) مستقل
دیه‌رلك بر دولتنك حق وه حقوقنه ایکه‌درلر. حقیقتده هندستان
مسئله‌سی بویوك بریتانیا دولتی وجودنده سیاه برله‌که‌در.

انقلاب یانلاییشلاری یله‌ن تولغان بر زمانده اینگلتره که‌بی
بر مملکتنده عمومی‌ملی ایده‌آللارنك ایك موده‌رن سوسیالیستلك
آقیملاریغا قارشو غلبه‌سی بوتون انسانلار، او جمله‌ده‌ن بر اوچون
ده بویوك بر عبرت درسی بولمالیدر.

مج.

کتابات:

اوقراینا وه استقلال مجاهده‌له‌ری

اونکه‌ن ییل بو اسم آشیدا اوقراینانك فعال استقلالچیلارندان
موسیو «مورسکی» نامانیدان قلمغا آلنوب یه‌کی تودك (لاتین)

(*) یه‌کی پارلامانداکی مبعوثله‌رنك سانی 615 در.

Abdulvahap Kara

حرفه‌ری بله‌ن یازیلمان تورکجه بر اثر استانبولده میدانگه چیقمان ایدی. ملیتپرور قریملی نوغالاریمزدان محترم جعفر سید احمد بیکنك، تورکلر ایله اوقرینالیلار آراسندا مشترك وه تاریخی دوشمانلاری بولمان روسیه ایمپریالیزمیگه قارشو مجادله‌لرنده لا اسکیدن بری سلاح آرقداشلغی وه منفعت برلکی بولمانلغی وه اوقراینا استقلالینك روسیه‌دن آیریلماق اشتیاق وه دعواسنده بولنان ملی حکومتلر وه باخصوص قریم تورکلری اوچون‌ده مهم وه مطلوب ایکه‌نلکی حقده‌غی قیمتلی بر مقدمه‌سی ایله باشلانان بو اثرنده، مؤلف مورسکی اوقراینا مملکتی، اوقراینا ملتی، بو ملتك تاریخی، مدنی، اجتماعی، سیاسی وه اقتصادی حیاتی حقده معتبر وثیقه‌لرغا استناداً تولوق معلومات بیره‌در.

اثرنك «اوقراینا مسئله‌سی وه آوروپا» بحثنده، آوروپانك اوقراینا مسئله‌سینك اهمیتینی آولجا لاقیله تقدیر ایتمه‌گه‌نی، عصرلرده‌ن‌بری روس ایمپریالیزمینك ظلم وه استبدادی آستیدا اینیلیب کیلگه‌ن ملتلرگه روسیه انقلابینك بخش ایتدیکی بویوك فرصتدن استفاده قیلیب اوز ملی مستقل دولتلرینی تشکیل ایتوده آتلاف دولتلرینك (چارلق روسیه‌سیگه بیرگه‌ن یوردملرینی قایتاروب آلالماسلق قورقوسی بله‌ن مرتجع روس قوتلرینی حمایه وه تقویه ایتمه‌ك صورتیله) حتی مشکلات هم چیقارغانلاری اهمیتی بر لسان ایله تصویر ایتیله‌در.

بولشه‌ویك دوشمانی بولوب یورگه‌ن حتی «دمه‌موقرات» مهاجر روسلرنك دخی بولشه‌ویکلرنك روسیه‌دن آیریلماق ایسته‌گه‌ن ملی تشکللرگه قارشو یورتوب تورگه‌ن دهشت سیاستلرینی بوره‌گه‌دن آلقیشلاب، بورونغی چارلق روسیه‌سی توپراغینك پارچالانماسیغا مانع بولوب تورگه‌ن بو قیزیل روس ایمپریالیستلریگه قوللارندان کیلگه‌نجه مظاهرت کورسه‌تمه‌گه ایکه‌نلکلری غایت واضح بر صورتده آکلاتیلادر.

Abdulvahap Kara

اوقراینا مملکتینك جغرافی احوال وه خصوصیتلری قیسقاجا، فقط صریح بر صورتده آکلاتیلماندان سونك، اوقراینالیلارنك تاریخ طبیعی" بشر (آنتروپولوژی) نقطهٔ نظرندن غربی وه شمالی اسلاولاردان تماماً فرقلی وه تلم اقوامجه غایت جدی وه حقیقی سانالدان موتوق معلوماتگه نظراً اسلاو قومله‌ری ایچنده روسلردن نام باشقا بر ملت، وه اوقراینا تیلنك‌ده دیگر اسلاو تیللری آراسندا مستقل بر لسان ایکه‌نلکی سویله‌نمه‌کده‌در.

«اوقراینا تاریخی وه ملی معارفی» بحثنده بو ملتنك حرت وه مدنیتده قاندای تیز انکشاف وه ترقی ایتکه‌نلکی وه بو ساحه‌ده روسلرنك دائمی توسقونلقلاریغا قارشو اوقراینا ملتیك، باشدا ملتچی وه وطنپرور منورلری بولغانی حالدا، قاندای بویوك فدا‌کارلقلار بله‌ن مجادله قیلمانلغی وه خصوصاً مملکتده‌گی وه مهاجرتده‌گی اوقراینا استقلالچیلارینك فعالیتلاری حقده غایت مراقلی وه قائده‌لی معلومات بیریله‌در.

موسیو مورسکینك اولدقچه اوزه کتیب یازیلمان وه اوقراینا‌نك تاریخی، حرثی، اقتصادی حیاتیگه وه بالخاصه ملی مجادله حرکاتیگه دائر قیمتلی معلومات بیره‌درگه‌ن بو اثرنده‌ن بالتفصیل بحث ایتمه‌ك اوچون مجموعه‌مزنك حجمی مساعد بولماغانی سبیل، نظر دقتیمزنی جلب ایتکه‌ن نقطه‌لرنده‌ن بعضیلری اوستنده‌گه قیسقاجا توختاب اوتوش مجبوریتنده قالدق.

بونك اوچون «اوقراینا وه استقلال مجاهده‌لری»نی بالذات اوقوشنی هر بر ملیتپرورگه وه باخصوص تورکستان یاشلاریغا جمانای توصیه ایتمه‌ز.

تورکستان خبرله‌ری

I. — ملیه‌شتریش نتیجه‌له‌ری

تورکستانلیلر میك تورلو سوزدوتلی، تارتیشمالار وه شکا-

یتلەر آرقاسندا نهایت بوندەن اوچ آی ایلگەری ساویت حکومتینی اوزبیکستان معارف قومیسارلیغیا قاراشلی آداره‌له‌رده‌گی بوتون ایشله‌رنی تورکجه یوروتوش حقنده قطعی قارار چیقاریشما مجبور ایتمشله‌ردی. «قیزیل اوزبیکستان» غازیتاسی ۷ اوقتوبر نسخه‌سنده معارف قومیسارلیغینك ایکی آیلق پیرلیله‌شتریش تجربه‌سینی توبه‌نده کیچه تصویر ایتمه‌کده‌در:

1 — آپاراتنك بردەن بوتونله‌ی تورك تیلیگه کوچوشی قیینلقسز اوتدی. آپارات آول روس تیلنده قاندای ایشله‌گه‌ن بولسا، تورك تیلنده هم اوشال صورتده باردی. عکسنچه آپارات ایشله‌ری معارف خاده‌لارینك کوپچیلیگیگه، اونلارنك تیل وه بیلیمله‌ریگه یاقینلاشماندان، ایشله‌رنی کیگه‌یتریش وه آپاراتنك ایش لیاقتینی کوچه‌یتریش امکانی تاپیلدی.

2 — یان بیریده‌گی مؤسسه‌لر ایله قومیسارلیقلارنك ایشله‌ری روسچه بولغانلیغیدان معارف قومیسارلیغینك تورك تیلنده، آینوقسا یه‌گی الیا بله‌ن قیلا تورغان کونده‌لك علاقه‌سی قیینلاشدی. بعضی بر مؤسسه‌لر اوزله‌ریگه یوباریلغان تورکجه علاقه‌لارنی روسچه‌گه ترجمه قیلیب بیریشنی طلب قیلدیلار، بعضله‌ری ایسه بوندای علاقه‌لارنی قابول قیلمای قویدیلار...

3 — معارف قومیسارلغی آپارانینك اوزنده بعضی «دوشمان عنصرلر‌گه» اوچرالماقدادر، که بونلار توغریدان توغری پیرلیله‌شتریشکه قارشو چیقماقدالار. بونلاردان دولت علمی شوراسینك علمی کاتبی پولوغانسی (Pologanski) نك آچیقدان آچیق چیقیشی اولوغ روس شوویتیزمینك معارف قومیسارلغی آپاراتندا قاندای اوروتلاشوب قالغانینی آیدینلاتادر. دولت علمی شوراسی وه بالالار اوچون اوقو کتابله‌ری توزوش قومیسیونی کاتبلگینی یورگیزیب کیلگه‌ن شو پولوغانسکی پیرلیله‌شتریشکه قارشو مه‌نه شوندای سوزله‌ر بله‌ن چیقیش قیلادر: «آپاراتنی تورکله‌شتریش نتیجه‌سنده بز

Abdulvahap Kara

روس خلقیغا بو یرده ایش قالماپدر وه روسیه‌گه قاییتیب کیتیش کیره‌ك بولادر. پیرلیله‌شتریش اوچون تورکستانلیله‌ردەن بیته‌رلك خاده‌لار یوق. از تورکچه‌نی اورگه‌نمه‌ك ایستمه‌یمز. بیزگه اورنگه فرانسوز وه یا اینگلیز تیلینی اورگه‌نیش کیره‌ك. بز تورکچه اورگه‌نمه‌ك روس تیلی آرقادا قالاجاقدر...»

آپاراتندا یه‌نه بر حال کوروله‌در، که بو هم روس شوویتیزمی بله‌ن چیگه‌ره‌له‌نه‌در. ایشله‌ر تورك تیلیگه اوتکه‌نده‌ن کیین روسله‌ر، بزنك آرتق کیره‌کلیگیمز یوق، دیب ایشده‌ن کیتشله‌رینی اعلان ایتمه‌کده‌له‌ر. حالبوکه تیل بیلمه‌گه‌له‌رگه تیل اورگه‌نیش اوچون شورا حکومتی بویوك مبلغ صرف ایتب کیگ امکان بیره یاتیر. بوندای ذاته‌رنك (روسله‌رنك) ایشنی تاشلاب کیتیش نماپشلاری شورا حکومتینك ملی سیاستیگه قارشودر، دیب یازیب کیلگه‌نده‌ن سونك «قیزیل اوزبیکستان» غازیتاسی سوزینی توبه‌نده‌گی جمله‌لر بله‌ن بیره‌در:

«معارف قومیسارلیغینك ایکی آیلق تجربه‌سی آپاراتنی پیرلیله‌شتریشنك فقط ممکن‌گه ایمه‌س به‌لکی ضرور بولغانلیغینی کورسه‌ته‌در. پیرلیله‌شتریشکه قارشو چیقیشلارنی یاقتیریب آپاراتنی محتکشله‌ر عامه‌سیگه یاقینلاشترامز» دیدر.

«قیزیل اوزبیکستان»نك اعتراف ایتدیکی کبی «روسله‌رنك ایش باشندان کیتیشله‌ری شورا حکومتینك ملی سیاستیگه قارشو» دیب تاپلماسایدی وه تیلیمزنی اورگه‌نیشگه ذره‌چه علاقه وه هوس کورسه‌تمه‌گه‌ن روسله‌رگه بوش بر خیال اوچون بو قادار خلق بولی صرف قیلنماسایدی، معارف قومیسارلیغینك حاضرغی ایکی آیلق موفقیتلی تجربه‌سینی بوندان 14 یل ایلگه‌ری ایشتیش ممکن ایدی، همده پولوغانسکی‌نك مه‌یتکه‌نیدیك کوبده‌ن تورکستانده روسله‌رگه ایش قالماس ایدی!...

«ینی غازیتانك بر کون ایلگه‌ری چیقان نومروسنده 6) او-

تنور نحاسنده) پرلیله‌شتریش سیاستینی اینکه آشبریتغا معارف اتفاقی تلشده بوزرفلق کورسه‌تیب تورکه‌نلکی یازیلادر. غازیتانك یازغانیغا قاراغاندا اوزبکستان معارف اتفاقی مرکزی آداره‌سنده‌کی خادملارنك «20» ی تورکستانلی وه قالغان «80» ی روسلهردر.

II. — تورکستانده عسکر توپلاتیرکه‌ن... — 1900 نجی یلی توغولغان تورکستان یاشلارینك عسکرلککه چاقیریلیشلاری یورتمرنك همر تامانیدا بویوك سه‌وینچلر بلهن قارشولانشدر. ساویت غازیتالاری قوشون قاتارینا کیره بلیش اوچون تورکستان یاشلارینك بویوك هوس وه سوك درجه غیرت کورسه‌تمه‌کده بولغانلارینی یازماقدالار. یاشی عسکرلککه یتمه‌که‌ن کیچیك اوسمورلرنك قیزیل قوشون قاتارینا قابول قیلینیش اوچون قیلغان حرکتلری یك شایان دقتدر. کوب یاش بیکیتلر اوزلرینك «ساقالی چیقغان اوسپوردون» بولغانلارینی آلغا سوروب مطلقا عسکرلککه کیریشنی ایسته‌که‌نلر («قیزیل اوزبکستان» 30 آوغوست). یاسماجیلقغا قارشی کورهش وه ملی حرکتنی بتیریش حقنده یازیلغان لهرسه‌لر وه سویله‌نکه‌ن سوزلاردان تورکستان خلقینك بعضی ملاحظات وه اندیشه‌که توشمه‌کده بولغانلیغی‌دا کورولمه‌کده‌در: اورکوت رایونیدا عسکرلککه چاقیریلغان یاشلارنك آتالارندان بر توده‌سی کیلیب «بالالاریمزنی یاسماچیلار بلهن اوروشغا بویاراسیزمی، بو گاپ نوغریمی؟» دیب سوراغانلار («قیزیل اوزبکستان» نومرو 201).

عسکر توپلاش وظیفه‌سی اوچون یلگیله‌نکه‌ن مأمورلرنك یاخنا ایشلهریکه آرالاشیب کیتیشله‌ریده‌ن وه عسکرلك ایشلهرینك کوگولده‌کیدیك بهجهریلمه‌کلکیده‌ن تورکچه ساویت غازیتالاری یتلهرنده کوب شکایتلهر یازیلماقدادر.

III — یاسماچیلار حرکتی — «یاش تورکستان»نك 22 نجی ساندا مشهد مخبریمز تورکمنستاندن کیلکه‌ن بر وکیلنك بو

سوك آیلار تورکستانك تورکمنستان قسمنده قالغان (یاسماچی)لار حرکتی کوچه‌یمه‌کده دیکه‌ن معلوماتینی کتیرکه‌ن ایدی. یورتیمزده‌ن آلدیغیمز خصوصی خبرلر وه تورکستان غازیتالاری شو معلوماتنك توغری ایکه‌نلکینی اثبات ایتمه‌کده‌لر.

اوزبکستان قومونیست فرقه‌سی اجرا قومیته‌سینك 3 نجی عمومی یغلیشندا اکمل اکرام اوغلی «صنفی دوشمانلاریمز یاخنا یغیش یاشلانماندان بویان حکومتکه قارشو چیقیشلارینی کوچه‌یتمه‌کده‌درلر، آیتوفسا تورکمنستان اطرافدا یاسماچیلار حرکتی کوزکه کوروندرلك درجه‌ده توانلاندی»دیدر. («پراودا وستوکا» 25 سه‌تابر).

عشق آباد غازیتالاری ایسه (مثلا تورکچه «تورکمنستان» همم روسچه «فراسناووستکایه ایسکرا» ایله «تورکمنستکایه ایسکرا») یاسماچیلار حرکتینك قاراقوم اطرافدا بولوب، اورانا یاسماچی توده‌لری ایله قیزیل قوشونك «دهشتلی حرب» یورکیزمه‌کده بولغانینی یازادرلار.

بو سوغیشدا بولشه‌ویکلهر طیاره (اوچقوچ)لر همم زهرلی غازلار قوللانغانلار.

«تورکمنستکایه ایسکرا» غازیتاسی 16 نجی اوقتوبر نومرونده، بیرنجی اوقتوبرغاچا «جاریشلی»، «داخلی»، «نوار» همم «جانبل» قودوقلاری اطرافداغی یاسماچی مرکزلرینك یوق قیلنماندان بحث ایتمه‌که‌ن، سوغیشدا بولشه‌ویکلهرده‌ن لومانوف، یاقو، خوجاینف، سوقولوف، نه‌قوداچین، بوردوین، شه‌قچه‌قو همم جاری مورادوف دیکه‌ن قوماندان وه سیاسی یاشلوقلارنك اولکه‌للهرینی یازادر. یاسماچیلاردان ایسه «آك مهم یاشلوقلارنك اولدیریلکه‌نلکه‌ری همم اسیر آلینغانلاری» یازیلادر.

Abdulvahap Kara

موٴسف بر ضیاع

18 نجی تشرین ثانی ده یاش یورتداشیمز دوقتور زهرا کاشای بر حاستالق نتیجه‌سنده کوزله‌ریی آبدی یومدی، آرامزدان غایب بولدی.

1. III. 1901 ده توغولغان زهرا خانم 1919 نجی ییلی غیمنازیومی بتیریب، 1920 نجی ییلنده تاشکند دار الفنونینك طب فاکولتیسیگه قید قیلینغان ایدی. 1922 نجی ییلنك ایلول آییغاچا هم دارالفنونك طب فاکولته‌سنده اوقوغان. همده تاشکنده‌کی قیزلار بیلیم یورتنده معلمه‌لك ایتکه‌ندر. 1922 نجی ییلنك برنجی تشرین آیی سوئلارادا تورکستانلی قارداشلاریله بیرلیکده تحصیلینی دوام ایتدیرمه‌ك مقصدیله آلمانیاغا کیلمشدی. کوب آغیرلقلار ایچنده اوقوشینی دوام ایتدیریب، 1929 نجی ییلنده هایده‌لبه‌رغ دارالفنونی طب فاکولته‌سینی موفقیتله‌رله بتیره‌رك دوقتور عنوانینی قازانمشدی.

هایده‌لبه‌رغ، وورمس وه شتوتغارد حاستاخانه‌لرنده چالیشارکن حاستالاری وه پروفه‌سورلاری طرفندن همه‌جهتدن تقدیر ایتلمشدر.

مرحوم زهرا خانم تحصیلینی بتیره‌رك تورکستانگه عائله‌سی یانیغا وه وظیفه‌سی باشیغا کیتمه‌ك اوچون بیقیشلار، کن آلمانیادان قاینتقان گناهسز اوقوموشلی یورتداشلرینك قرانغی زندانلاوغا آتیلغانلغی، سیبریا وه روسیه‌نك شمالیغا سورتون ایتلدیکلری ایشیتیلمه‌کده ایدی. بو قارا خبرلر مرحوم یورتداشمزنی ده آغیر مهاجر حیاتینی قابولغا مجبور ایتمشدی... دوقتور زهرا خانم تورکستان افقینی اوراب آلغان قارا بولوتلار آرقاسنداکی قوباشنك چیقیشینی صبرسزلقله کوتره‌رکن قدر اونی

Abdulvahap Kara